

Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtnben és a lappban III. (Értelmező jelzős és predikatív szerkezetek)

Dennica PENEVA

0. Bevezetés

Két korábbi tanulmányomban már foglalkoztam az egyeztetés típusaival a magyar nyelvben és a nyugati finnugor nyelvekben (Peneva 2005, 2006). E cikkemben az egyeztetések egyéb, a címben megjelölt típusait hasonlítom össze. A cikk megírásához nem csak a feltüntetett szakirodalmat használtam, hanem köszönettel tartozom Petteri Laihonon finn lektornak és Kirli Ausmees észtn lektornak, akik bizonyos szerkezetek kiegészítéséhez, fordításához és értelmezéséhez fontos szóbeli segítséget nyújtottak.

1. Értelmező jelzős szerkezetek

Az attributív jelzős szerkezettel ellentétben az értelmező jelzős szerkezetben az alaptag nem regresszív, hanem progresszív irányban hat.

Az értelmező mindig alaptagja, az értelmezett szó után áll, vele szám, viszonyrag (esetleg birtokjel), névutó tekintetében is megegyezik. Az értelmező és az értelmezett között tehát számbeli és esetbeli egyezés, egyeztetés van. Az értelmező jelző – a beszédben – rendszerint szünettel különül el az értelmezett szavától, a szerkezetnek két hangsúlya van. Az értelmező utólag értelmezi a jelzett szóban megjelölt dolgot minőségi, mennyiségi jegyének, birtokosának vagy a vele azonosított dolognak a megnevezésével. Ennek alapján az értelmezőt a nyelvtani hagyomány a jelzőkhöz sorolja, hiszen a minőség, mennyiség és a birtokos megjelölése a jelzők alapvető funkciójához köthető. A jelzős szerkezethez közelíti az értelmezős szerkezetet az a tulajdonsága is, hogy alany–állítmány szerkezetből levezethető, illetve azzá átalakítható (Balogh 2000: 457; Keszler 2002: 223).

Magyar. Az értelmezős szerkezeteknek két alapvető típusát szokták megkülönböztetni (Keszler 2002: 223). Az első típus az úgynevezett hátravetett

jelző, azaz a jelzős szerkezetnek megfelelő értelmezős szerkezet: *Egyél zöldséget, sokat!* Az értelmező másik típusa az azonosító értelmező: *Pista, a barátom holnap indul Afrikába.* Jelen cikk csak az első típusú értelmező jelzős szerkezeteket tárgyalja. Az értelmező jelzőnek ezt a típusát mindig át tudjuk alakítani elől álló jelzővé: *Jött a kocsi, a piros.* → *Jött a piros kocsi. Vettem rózsát, sárgát.* → *Vettem sárga rózsát. Igyál teát, sokat!* → *Igyál sok teát!*

A hátravetett, azaz a minősítő értelmező jelző háromféle lehet (MMNy 1991: 351–358):

1) Minőség- és kijelölő jelzőnek megfelelő értelmező, pl: *Vettem csizmát, pirosat.* – *Láttál rigót, sárga csőrűt? Hadd olvassam el az újságot, a tegnapi.*

2) Mennyiségjelzőnek megfelelő értelmező, pl: *Egyél almát, sokat! Vigyél magaddal újságot, jó sokat! Letöröltem a polcot ronggyal, kettővel is.*

3) Birtokos jelzőnek megfelelő értelmező, pl: *Elkértem a könyvet, a Jós-káét. Írj tollal, az enyémmel!* Ez az értelmezőfajta mindig tartalmaz -é birtokjelet, vagy a birtokjeles főnévnek megfelelő személyes névmás (*enyém, tiéd*) tölti be ezt a szerepet.

A „*Vettem csizmát, pirosat*” az egyik leggyakrabban idézett példa a szakirodalomban. Balogh Judit a következő értelmezést adja az értelmező jelző kialakulására: A *csizmát, pirosat* szókapcsolatban a *pirosat* tag a *piros csizmát* szerkezettel egyenértékű, vagyis „eredetileg” ennek felel meg, ezt rövidíti: *Vettem csizmát, piros csizmát*, amelyben a két tag (a két *csizmát*) viszonya ugyancsak azonosító, így az azonosító, kifejtő magyarázó mellérendelés kötőszavai közéjük is betehetők (*csizmát, mégpedig piros csizmát*). Csak-hogy a redundáns szóismétlés elkerülésére az említett szerkezetben is bekövetkezik a jelzős szerkezet természetes redukciója, így a (második helyen szereplő) jelzett szó eltűnik a jelző mellől, és a jelző felveszi annak jelentését, funkciójelölő végződéseit, mondatrészi szerepét. Tehát valójában nem jelző többé, hanem csak ún. „hátravetett” jelző, szintaktikailag azonban a jelzett szóval azonos minőségű megismételt mondatrész, vagyis a vizsgált szerkezetben tárgy (Balogh 2000: 457). Az értelmező jelző leginkább a beszélt nyelvre jellemző, amikor a beszélő szeretné pontosítani a tárgy jelentését, róla bővebb információt adni vagy szűkíteni azt. Ezzel hatékonyabbá teszi a közlést a recipiens számára. Sőt, a költészetben a rímeknél is gyakori. (Vö. Móricz Zsigmond versikéjét: *Meg is számol Mehemed háromféle tehenet: fehéret, feketét és tarkát...*) Az ilyen szerkezetekben az értelmező jelző általában hangsúlyos.

A finn, az észti és a lapp szakirodalom főleg az azonosító értelmező szerkezetekkel foglalkozik. Mivel nem találtam megfelelő értelmező jelzős szerkezeteket sem a finn, sem az észti nyelvben, így segítséget kértem a finn, il-

letve az észtl lektortól e jelenségek fordításában és értelmezésében. Tőlük megtudtam, hogy nyelveikben ezek a szerkezetek nem ismeretlenek, de tulajdonképpen a beszélt nyelvben nem használatosak: észtl **Las ma loen ka ajalehte, seda eilset*. 'Hadd olvassam el én is az újságot, ezt a tegnapi!'

Finn. A finn nyelvben az értelmezős szerkezetek helyett az attributív szerkezeteket használják, ez sokkal természetesebb kifejezési mód a finnek számára (P. Laihonen szíves szóbeli közlése): *Syö paljon omena/omenoita!* 'Egyél sok almát!' *Anna minun lukea (se) eilinen lehti*. 'Hadd olvassam a tegnapi újságot!' *Ota mukaasi paljon lehtiä!* vagy *Ota mukaasi lehtiä ja ota paljon!* 'Vigyél magaddal sok újságot!'

Észtl. *Ma ostsín saapad, need punased*. 'Megvettem a csizmát, a pirosat.' Ez a közlés akkor lehetséges, ha mind a két fél – a közlő és a hallgató – az előzetes beszélgetés alapján már tudja, hogy miről van szó (K. Ausmees szíves szóbeli közlése). A következő példák is értelmezőnek foghatók föl: *Söö õuna/juurvilja! Kohe palju! Söö õuna/juurvilja! Ja palju!* 'Egyél almát/zöldséget! Jó sokat!'

Lapp. A lappban sem találtam appozíció helyzetű melléknévi jelzöt. A *Runne, min boarráseamos beana* 'Runne, a mi legöregebb kutyánk' ~ *Runnes, min boarráseamos beatnagis* 'Runnének, a mi legöregebb kutyánknak' (Sammallahti 2005: 157) -féle szerkezetekből ítélve azonban igen valószínű, hogy a hátravetett jelzői melléknév főnévként ragozódik. (Lapp anyanyelvű személlyel nem volt lehetőségem konzultálni.)

2. Predikatív szerkezetek

2.1. Igei (verbális) állítmányi szerkezetek. Ebben a fejezetben az egy alanyból és egy állítmányból álló (tő)mondatokat vizsgálom. A több alany és a predikátum egyezését, valamint a számkongruenciát itt nem tárgyalom.

2.1.1. Grammatikai egyeztetés. A számbeli egyeztetés fő szabálya az, hogy ha az alany egyes számú, az állítmány is egyes számba kerül; ha pedig az alany többes számú, az állítmány is többes számú lesz. (MMNy 1991: 249.) Ez a szabály egyaránt vonatkozik a magyar, a finn, az észtl és a lapp nyelvre is.

Magyar

A német diák [NomSg] a tévét nézte [Vx3Sg].

A német diákok [NomPl] a tévét nézték [Vx3Pl].

Finn

Lapsi [NomSg] *leikkii* [Vx3Sg] *pihalla*. 'A gyerek az udvaron játszik.'

Lapset [NomPl] *leikkivät* [Vx3Pl] *pihalla*. 'A gyerekek az udvaron játszanak.'

De: *Lapsia* [PartPl] *leikkii* [Vx3Sg] *pihalla*. 'Gyerekek játszanak az udvaron.' Itt inkongruencia mutatkozik, mivel az alany "részleges", többes partitívusban van, ezért mellette az állítmány csak egyes számban lehet (Vilkuna 1996: 116). *Torille oli kokoontunut* [Vx3Sg] *ihmisiä* [PartPl]. 'A piacon emberek gyűltek össze.' *Torille oli kokoontunut* [Vx3Sg] *kansaa* [PartSg]. 'A piacon tömeg jött össze.' (Kollektív értelemben a *kansa* 'nép, tömeg' egyes számban használatos.)

Észt

Auto [NomSg] *sõitis* [Vx3Sg] *linna*. 'Az autó a városba ment.'

Autod [NomPl] *sõitsid* [Vx3Pl] *linna*. 'Az autók a városba mentek.'

Lapp

Mu dállu [NomSg] *lea* [Vx3Sg] *váre duohken*. 'Az én házam a hegy mögött van.' (Lakó 1986: 121.) *Dohko bođii* [Vx3Sg] *Máhtte* [NomSg]. 'Oda ment Máhtte.' *Máret* [NomSg] *oinnii* [Vx3Sg] *Máhte*. 'Máret meglátta Máhttet.' Sammallahti 2005: 42) ~ *Doppe lávus mánat* [NomPl] *orrot* [Vx3Pl] *čađat*. 'A gyerekek állandóan ott a nyári sátorban vannak.' (Lakó 1986: 121.) *Olbmot* [NomPl] *dánso* [Vx3Pl] *boares dánssaid*. Az emberek régi táncokat jártak. (Sammallahti 2005: 45.) *Nuorat* [NomPl] *čohkanedje, gehčče* [Vx3Pl] *birraset*. 'A fiatalok leültek, körülnéztek.' (Paltto 53.)

2.1.2. Logikai (értelmi) egyeztetés. Az értelmi egyeztetés esetén azonban ez a szabály módosul. A grammatikai inkongruencia esetében logikai (és/vagy szemantikai) szempontok érvényesülnek.

Magyar. Az értelmi egyeztetés nem az alany alakjához, hanem a jelentéséhez alkalmazkodik. Ha az alany formailag többes számú (tulajdonnév), de egy fogalmat jelöl, akkor egyes számba tesszük az állítmányt. Elsősorban országok, intézmények nevei, könyvek, újságok címei fordulnak elő ilyen alanyként. Pl.: *Az Amerikai Egyesült Államok* [NomPl] *csatlakozott* [Vx3Sg] *a javaslatához*. *Megjelent* [Vx3Sg] *a Vasárnapi Hírek* [NomPl].

Ennek ellentéte, ha a mondat alánya formailag egyes számú, de gyűjtőfogalom. A gyűjtőnevek több egyedből álló csoportok közös nevei. Jellemzője, hogy egyes számban is több dolgot jelöl. [Ilyen található az angolban, sőt a finnugor nyelvek közül pl. az obi-ugorban is. – Szerk.]

Ha a mondategység alanya gyűjtőnév (pl. *nép, tömeg, csapat, csoport, társaság*), vagy ehhez hasonló összefoglaló jelentésű főnév (pl. *pár*), akkor mellette a mai magyar köz- és irodalmi nyelv egyes számba teszi az állítmányt (Rácz 1991, 489). *A fiatal pár [NomSg] megköszönte [Vx3Sg] a jókívánásokat. A család [NomSg] nyaralni ment [Vx3Sg]. Az osztály [NomSg] nem vett részt [Vx3Sg] a versenyben.* Itt viszont a grammatikai egyeztetés is érvényesül.

Finn. A finn nyelvben is a csak többes számban használatos tulajdonnevek után az állítmány egyes számban áll: *Yhdysvallat [NomPl] osallistui [Vx3Sg] kokoukseen.* 'Az Egyesült államok részt vett az értekezleten.' *Helsingin Sanomat [NomPl] ilmestyy [Vx3Sg] myös sunnuntaisin.* 'A Helsinki Hírek [Helsingin Sanomat című újság] vasárnaponként is megjelenik.

A páros testrészeket és a hozzájuk tartozó ruhadarabokat *plurale tantum* használják (*jalat* 'láb', *silmät* 'szem', *kengät* 'cipő', *farkut* 'farmer'), a finn szemlélet is egységnek tekinti, de a magyartól eltérően többes számban használja. Pl.: *Farkut [NomPl] roikkuvat [Vx3Pl] narulla.* 'A farmer a szarítókötélen lóg.' Ugyanígy *plurale tantum* sok rendezvény, pl. *Viime vuonna kisat [NomPl] keräsivät [Vx3Pl] Hyrynsalmelle 25000 pelaajaa ja katsojaa.* 'A verseny tavaly 25 ezer játékos és nézőt gyűjtött össze Hyrynsalmiban.'

Észt. Az észten ugyanezen példamondatokban ingadozás tapasztalható: *Ameerika Ühendriigid [NomPl] liitusid [Vx3Pl] ettepanekuga.* 'Az Amerikai Egyesült Államok egyetértett a javaslattal.' Itt az alaki egyeztetés érvényesül, azaz az Amerikai Egyesült Államok kifejezés (a magyarral és a finnel szemben) többes számú állítmányt követel. Ám a magyarhoz és a finnhez hasonló logikai egyezést is találunk a következőben: *Ilmus [Vx3Sg] „Pühapäeva uudised” [NomPl].* 'Megjelent a Vasárnapi Hírek.' Itt tehát a logikai egyeztetés érvényesül.

A páros testrészeket és a hozzájuk tartozó ruhadarabokat (*jalad* 'láb', *silmad* 'szem', *kingad* 'cipő', *teksased* 'farmer') az észti szemlélet is egységnek tekinti, de a magyartól eltérően többes számban használja, pl. *Mu pükisid/ teksased [NomPl] ripuvad [Vx3Pl] kapis.* 'A nadrágom/farmerem a szekrényben lóg.' (Csak a szövegkörnyezetből derül ki hogy egy vagy több.)

Lapp. A több egyedből álló csoport, csapat stb. mellett a lapp nyelvben az állítmány általában egyes számban van, de állhat többes számban is (Nielsen 1979: 302; Lakó 1986: 121): *oppa álbmot [NomSg] jáhkii [Vx3Sg] ~ jáhkke [Vx3Pl] dan* 'az egész nép hitte ezt'. Ugyanígy a kettőnél több számnévi jelzős szerkezetben az állítmány többes számú, pl. *Vihtta [NomSg]*

beatnaga [GenSg] *bohte* [Vx3Pl]. 'Öt kutya érkezett.' (Vö. Sammallahti 2005: 226.) Az értelmi egyeztetésekre részletesebben ld. Nielsen 1979: 305–307). Helynevek többes számban azt a népcsoportot jelentik, amely ott lakik: *Skiipagurat* 'a skiipagurraiak'. (Nielsen 1979: 307.) Többes számban (*plurale tantum*) használatos főnevek a lappban is vannak: *juovllat* 'karácsony(i ünnepek)', *ristijažžat* 'keresztelő' stb. Ilyen többes számú főnevek, minden bizonnyal a finn nyelv hatását tükrözik. Viszont az anyagneveket (*gáfet* 'kávé') is használják többes számban (Nielsen 1979: 305; Nickel 1990: 504–505). Az állítmány itt egyezik a többes alannyal. Ugyancsak finn hatással magyarázható a ruhadarabok és eszközök többes számú használata: *buvssat* 'nadrág', *skárrit*, *skierat* 'olló' (Nielsen 1979: 305–306; Nickel 1990: 504–505). Testrészeire csak egy példát találtam: *oaivvit* 'fej' (vö. finn *aivot* 'agy') (Nielsen 1979 306; Nickel 1990: 507). A páros testrészek viszont a magyarhoz hasonlóan állhatnak egyes számban!

Angol. Érdekes a helyzet az angolban a *gyűjtőnevek* esetében (*army*, *class*, *committee*, *crowd*, *family*). A főnév változatlan marad, az állítmányt viszont egyes számban vagy többes számban lehet használni. A különbség attól függ, hogy a csoportot egy egységnek tekintjük-e, vagy a csoport tagjait külön-külön vesszük (Quirk 1973: 92).

Our team [NomSg] *is* [KopSg] *the best*. 'A csapatunk a legjobb.'

Our team [NomSg] *are* [KopPl] *wearing their new jerseys*. 'A csapatunk (minden egyes tagja) új mezt visel.'

His family [NomSg] *is* [KopSg] *wonderful*. 'A családja csodálatos.'

His family [NomSg] *are* [KopPl] *great readers*. 'A családjában mindenki nagy olvasó [szeret olvasni].'

A tőszámnevek és kollektív jelentésű szavak után viszont mindig többes szám áll: *Five (dogs) are coming*. *People talk*. Ilyen értelmi egyezést tapasztalunk a lappban, de megvan például a mordvinban [és a vogulban – Szerk.] is!

2.2. Névszói (nominális) szerkezetek

2.2.1. Grammatikai. Szabályai megegyeznek a verbális szerkezetekével. Ezekben a szerkezetekben kopula és az állítmányi névszó egyezik.

Magyar. A névszói állítmány azonosítást, minősítést fejez ki; szófaja leggyakrabban főnév vagy melléknév, pl. *Az öcsém orvos*. *A gyerekek zajosak*.

A létige (*kopula*) az időt, a módot, a személyt és a számot fejezi ki. A puszta névszói állítmány csak egyes és többes szám 3. személyű, kijelentő mód, jelen idejű alak esetén áll magában és a létige ilyenkor \emptyset fokon jelenik

meg. Ha megváltoztatjuk az alany számát és személyét vagy az időt és a módot, ezzel az átalakítással névszói-igei állítmányt hozunk létre, melyben az igei rész fejezi ki a módot, időt, számot, személyt (Keszler 2002: 181):

A szoba fala fehér Ø. – A szoba falai fehérek Ø.

A szoba fala fehér volt. – A szoba falai fehérek voltak.

A szoba fala piszkos lett/lesz. – A szoba falai piszkosak lettek/lesznek.

Finn. A finn nyelvben a létige (*olla*) – ugyanúgy, mint a magyarban – az alany és a névszói állítmány közötti *kopula*. A magyarral ellentétben a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 3. személyben is megjelenik, akárcsak az angolban, a franciában, a bolgárban és más indoeurópai nyelvekben. (Az orosz kivételével!)

Kissa [NomSg] on [KopSg] musta [NomSg] 'A cica fekete.'

Joutsenet [NomPl] ovat [KopPl] mustia tai valkoisia [PartPl] 'A hattyúk feketék vagy fehérek.'

A szabályok itt is megegyeznek a verbális szerkezetekkel, tehát az egyes számú alany mellett az állítmányi rész (*kopula*) is egyes számban áll. Többes számú alany mellett a névszói állítmányi rész is többes számban áll, leggyakrabban többes partitívusban: *Pojat [NomPl] ovat [KopPl] poikia [PartPl]*. A beszélt nyelvben pedig elég gyakori jelenség az egyes számú állítmány használata a többes számú alany mellett: *Pojat [NomPl] on [KopSg] poikia [PartPl]*. *Ne on [KopSg] hyviä ihmisiä [PartPl]*.

Észt. Az észten a magyarral ellentétben nincs névszói állítmány, azaz az *olema* létige megjelenik a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 3. személyben, ugyanúgy, mint a finnben. Itt is teljes a kongruencia: *Maja [NomSg] oli [Vx3Sg] suur [NomSg]*. 'A ház nagy volt.' *Majad [NomPl] olid [Vx3Pl] suured [NomPl]*. 'A házak nagyok voltak.'

Jelen időben a létige egyes és többes 3. személye egybeesett *on*: *See poiss [NomSg] on [KopSg] õpilane*. 'Ez a fiú diák.' *Need poisid [NomPl] on [KopSg] õpilased*. 'Ezek a fiúk diákok.'

Lapp. *Máret [NomSg] lea [KopSg] čeahppi [NomSg]*. 'Máret okos.' *Viesut [NomPl] leddje [KopPl] allagat [NomPl]*. 'A házak magasak voltak.' *Dat lea boares goahti*. 'Das ist eine alte Hütte.' *Dat [NomPl] leat [KopPl] boares goađit [NomPl]*. 'Das sind alte Hütten.' – *Dát beatnagat leat boarrásat*. 'Ezek a kutyák öregek.' (Vö. Bartens 1989: 50; Sammallahti 2005: 111.) Ha viszont a névszói-igei állítmány névszói tagjaként a melléknév többes számú alannyal alkot szószerkezetet, akkor vagy többes szám nominativus-

ban áll, vagy pedig olyan rövidebb alakban, amely egyes szám accusativus-genitivusszal egyezik meg: *Mánat* [NomPl] *leat jálot* [NomPl] ~ *jálo* [GenSg]. 'A gyerekek bátrak.' *Mánat* [NomPl] *leat nu ráhkkas(at)* [GenSg(NomPl)]. 'A gyerekek olyan kedvesek.' – *Olbmot* [NomPl] *ledje* [KopPl] *buorit* [NomPl] ~ *buori* [GenSg]. 'Az emberek jó(k) voltak.' (Vö. Lakó 1986: 122; Sammallahti 2005: 113.)

2.2.2. Logikai. Szabályai megegyeznek a verbális szerkezetekével. Ezekben az inkongruens szerkezetekben a kopula, valamint az állítmányi névszó alakja a mérvadó.

Magyar. A formailag többes számú, de logikai egyes számú fogalmak mellett az állítmány egyes számban áll (Keresztes 1995: 92): *Az Egyesült Államok* [NomPl] *nagyhatalom* [NomSg]. *A Kőszívű ember fiai* [NomPl] *nagyon érdekes* [NomSg] *volt* [KopSg]. *A Szeszélyes Évszakok* [NomPl] *szórakoztató tévéműsor* [NomSg].

Az *-ék* összefoglaló (kollektívum) jellel ellátott alany után az állítmány többes számban áll (Kubínyi 2006: 138), pl. *Kovácsék nem voltak otthon, amikor telefonáltam.*

Az előző pontban tárgyalt esetnek a fordítottjával is találkozhatunk, ha a névszói állítmány, illetve a névszói-igei állítmány névszói része a mondatban gyűjtőnév. A névszói állítmány a jelentése, jellege következtében értelmi egyeztetéssel a többes számú alany mellett egyes számban marad (Rácz 1991: 32). Az állítmány igei része többes számba kerül, pl. *Ezek az emberek* [NomPl] *egységes tömeg* [NomSg] *voltak* [Vx3Pl].

Finn. A finn nyelvben, akárcsak a magyarban, a gyűjtőnevek (*perhe* 'család', *suku* 'rokonság', *aviopari* 'házaspár') után az állítmány egyes számba kerül, és a melléknévi névszói állítmány pedig nominativusban van (ISK: 552): *Perheeni oli pieni ja tavallinen.* 'A családom kicsi és átlagos volt.'

Az *Iso suomen kielioppi* a csak többes számban használható főneveket (*plurale tantum*) három különböző csoportba osztja. Az első csoportba olyan főnevek tartoznak, amelyek két részből állnak, de egy párt alkotnak, pl. *farmkut* 'farmernadrág', *shortsit* 'sort', *sakset* 'olló', *silmälasit* 'szemüveg', *vanhemmat* 'szülők'. A következő csoportba olyan főneveket sorol, amelyek legalább két egyforma részből állnak: pl. *kaksoset* 'ikrek', *verhot* 'függöny', *urut* 'orgona (hangszer)', *tuliaisit* 'ajándék, vásárfia', *ystävyykset* 'barátok'. A harmadik csoport pedig eseményeket vagy rendezvényeket jelöl: pl. *häät* 'lakodalom', *markkinat* 'vásár', *ristiäiset* 'keresztelő', *bileet* 'buli', *olympialaisit* 'olimpia(i) játékok' (ISK: 554).

Az ilyen szavak után az állítmányi névszó többes nominativusban áll, amennyiben pl. egy pár cipőről van szó, de többes partitivusban, ha több párról: *Liisan uudet kengät* [NomPl] *ovat* [KopPl] *italialaiset* [NomPl] 'Liisa új cipője olasz'. – *Liisan uudet kengät* [NomPl] *ovat* [KopPl] *italialaisia* [PartPl]. 'Liisa új cipői olaszok.' (Több párat is vásárolt.)

Az állítmányi névszó egyes vagy többes száma függ a szó alapjelentésétől. Egyes számot használnak, ha az állítmányi névszó kollektív jelentésű:

Nämä ihmiset [NomPl] *olivat* [KopPl] *yhtenäinen väkijoukko* [NomSg].
'Ezek az emberek egységes csoport voltak.'

Lahtiset [NomPl] *ovat* [KopPl] *aivan tavallinen suomalainen perhe* [NomSg]. 'Lahtinenék egészen átlagos finn család.'

Lahtiset [NomPl] *ovat/on* [KopPl/Sg] *kunnon väkeä* [PartSg]. 'Lahtinenék rendes népség.'

Észt. Az észti nyelvben a páros ruhadarabok, mint pl. *püksid* 'nadrág', *teksased* 'farmer', *prillid* 'szemüveg', viszont a finntől eltérően, ahol az állítmány többes számban van, az észtben az állítmány egyes számban használatos. Ha többes számba tesszük az állítmányt, akkor általánosságról van szó. – A finn és az észti nyelvben ez a jelenség identikus megnyilvánulású, tehát itt is az értelmi kongruencia lép fel.

Prillid [NomPl] *on* [KopSg] *vajalik aksessuaar* [NomSg]. 'A szemüveg hasznos kiegészítő.'

Prillid [NomPl] *olid* [KopPl] *vanasti häbiasi* [NomSg]. 'A szemüveg régebben szégyellnivaló dolog volt.'

Sepad olid kodus kui ma helistasin. 'Seppék otthon voltak, amikor telefonáltam.'

Minu kolleegid [NomPl] *olid* [Vx3Pl] *sel ajal mu perekond* [NomSg]. 'A kollégáim ebben az időben a családom voltak.'

Tammed [NomPl] *on* [Kop] *korralikud inimesed* [NomPl]. 'Tammék rendes emberek.'

Tammed [NomPl] *on* [Kop] *tore perekond* [NomSg]. 'Tammék derék család.'

Lapp. Nem könnyű találni a logikai egyezésre egyértelmű példákat. Viszont – ellentétben a többi vizsgált nyelvvel – a kettőnél több számnévi jelzős szerkezetben az állítmány többes számú, pl. *Vihhta* [NomSg] *beatnaga* [GenSg] *bohte* [Vx3Pl]. 'Öt kutya érkezett.' (Vö. Sammallahti 2005: 226.)

2.2.3. Szemantikai egyeztetés. A névszói (ige-névszói) állítmány kongruencia szabályai nagyrészt tehát megegyeznek a verbális szerkezetekével, a finnben azonban van szemantikai egyeztetés is, ugyanis az alany jelentéstartalmától függ az állítmányi névszó esetének megválasztása (nominativus vagy partitivus). Az állítmány és az alany közötti egyeztetés a két mondatrész kölcsönös függését jelzi. Az egyeztetést az alany irányítja.

Finn. Fentebb már tárgyaltuk a gyűjtőneveket, de az *Iso suomen kielioppi* megkülönböztet még egy csoport gyűjtőnevet, mint például *kansa* 'nép', *väestö* 'lakosság', *yleisö* 'közönség', *metsikkö* 'erdőség', amelyekkel a melléknévi névszói állítmány vagy nominativusban vagy partitivusban áll. Ez attól függ, hogy ezt a gyűjtőnevet egy egységnek tekintjük-e vagy különböző elemekből álló csoportnak. Ha egységnek tekintjük, akkor nominativusban áll a melléknév, ha külön-külön vesszük az alkotóelemeket, akkor a melléknév partitivusban áll (ISK: 552). A következő két példa jól szemlélteti a fentebb leírtakat:

Kenian väestö [NomSg] *on hyvin nuorta* [PartSg]. 'Kenya lakossága elég fiatal.'

Kiinan väestö [NomSg] *on etnisesti suhteellisen yhtenäinen* [NomSg]. 'Kína lakossága etnikailag viszonylag egységes.'

Sokkal világosabb a különbség, ha az alany anyagnév, gyűjtőnév vagy elvont főnév (megszámlálhatatlan, oszthatatlan), ekkor a névszói állítmány „részleges”, tehát partitivusba kerül. Pl: *Kahvi* [NomSg] *on vahvaa* [PartSg] *ja kuumaa* [PartSg]. 'A kávé erős és forró.' A határozottságra, illetve határozatlanságra a magyarban névelők utalnak, a finnben pedig a nominativus illetve partitivus alanyként való használata. Ezzel szemben a konkrét, egyedi név állítmánya „teljes”, tehát nominativusi: *Tuoli* [NomSg] *on vahva* [NomSg]. Vagy: *Maito* [NomSg] *oli hapanta* [PartSg]. 'A tej savanyú volt.'

Többes számban a konkrét, egyedi név állítmánya „részleges”, többes partitivusban áll: *Ovatko nuo omenat* [NomPl] *makeita* [PartPl] *vai happamia* [PartPl]? 'Azok az almák édesek vagy savanyúak?'

Az elvont főnévi alany mellett ugyancsak partitivusban áll az állítmányi névszó: *Matkustaminen on hauskaa*. 'Az utazás kellemes.'

Se on brasiliainen. 'Ez brazil.' Itt a névszói állítmány esetválasztása arra utal, hogy az alany konkrét főnév, mint pl: *kuva* 'film', *laukku* 'táska'. – *Se on brasiliaista*. 'Ez brazil.' A partitivus arra utal, hogy itt anyagnévről van szó, pl: *kahvi* 'kávé'. *Suomen kansa on sisukasta*. 'A finn nép szívós.' Ugyanígy másképp járnak el a következő példapárban: *Suomi on kaunis*. 'Finnország szép.' – *Suomi on kaunista*. 'A finn (nyelv) szép.'

Többes számú megszámlálható alany (konkrét, egyedi nevek) mellett a névszó állítmány többes szám partitivusban van. *Tuolit* [NomPl] *ovat vahvoja* [PartPl].

Többes nominativust használunk, ha a névszói állítmány nem tartozik bele általános érvénnyel az alany által jelölt fogalomkörbe, pl. *Sunnuntaisin Helsingin kadut ovat tyhjiä*. 'Vasárnaponként Helsinki utcái kihaltak.' (Ez a kihaltság azonban nem jellemző rájuk.) *Huoneet olivat aivan kylmät*. 'A szobák egészen hidegek voltak.' (De be lehet őket fűteni.) (Vö. Keresztes 1995: 178.)

Észt. Az észti nyelvben nincs a finnhez hasonló szemantikai egyeztetés, a szó jelentése nem befolyásolja az állítmányi névszó esetragjának megválasztását.

Kohv [NomSg] *oli kange* [NomSg] *ja kuum* [NomSg]. 'A kávé erős és forró volt.'

Vesi [NomSg] *oli hea* [NomSg]. 'A víz jó volt.'

Tool [NomSg] *oli tugev* [NomSg]. 'A szék erős volt.'

Toolid [NomPl] *olid tugevad* [NomPl]. 'A székek erősek voltak.'

Magyar és lapp. A magyarban és a lappban sincs a finnhez hasonló szemantikai kongruencia.

2.2.4. Predikáló adverbiumok

Magyar. A predikáló szerkezeteket transzformálni lehet bizonyos igék vonzataként jelentkező essivusszá vagy translativusszá.

A barátunk [NomSg] *turista* [NomSg]. → *A barátunk* [NomSg] *turistaként* [EssSg] *ment Olaszországba*.

Barátaink [NomPl] *turisták* [NomPl]. → *A barátaink* [NomPl] *turistaként* [EssSg] ~ **turistákként* [EssPl] *mentek Olaszországba*.

A fal [NomSg] *fehér* [NomSg] *lett* [KopSg]. → *A falat* [AccSg] *fehérre* [TranslSg] *festették*.

A falak [NomPl] *fehérek* [NomPl] *lettek* [KopPl]. → *A falakat* [AccPl] *fehérre* [TranslSg] ~ **fehérekre* [TranslPl] *festették*.

Van példa kongruenciára is: ... *A mordvin irodalmi nyelvek* [NomPl] *mára állami nyelvekké* [TranslPl] *váltak a Mordvin Köztársaságban* (Zaicz: 2007: 164).

Finn. A finnben a predikáló essivus és translativus legtöbbször egyezik:

Ystävämmeni [NomSg] *meni turistina* [EssSg] *Italiaan*. 'A barátunk turistaként ment Olaszországba.' – *Ystävämmeni* [NomPl] *menivät turistaina* [EssPl] *Italiaan*. 'A barátaink turistaként mentek Olaszországba.'

Joulukuusessa on koristeena [EssSg] *tähti* [NomSg]. 'A karácsonyfán csillag van díszként.' – *Joulukuusessa on koristeina* [EssPl] *tähtiä* [PartPl]. 'A karácsonyfán csillagok vannak díszként ~ *díszekként.'

Észt. Az észten is található kongruencia a predikáló határozói szerkezetekben, igaz nem következetesen:

Meie sõber [NomSg] *läks turistina* [EssSg] *Itaaliasse*. 'A barátunk turistaként ment Olaszországba.' – *Meie sõbrad* [NomPl] *läksid turistina* [EssSg] ~ (*)*turistidena* [EssPl] *Itaaliasse*. 'A barátaink turistaként ~ *turistákként mentek Olaszországba.'

Sein [NomSg] *värvitakse rohelisteks* [TranslSg]. 'A falat zöldre festik.' – *Seinad* [NomPl] *värvitakse rohelisteks* [TranslSg]. 'A falakat zöldre festik.'

Jõulupuul on täht [NomSg] *ehteks* [EssSg]. 'A karácsonyfán csillag van díszként.' – *Jõulupuul on tähed* [NomPl] *ehteks* [EssSg]. 'A karácsonyfán csillagok vannak díszként.'

Lapp. *Máhtte* [NomSg] *šattai báhppan* [EssSg]. 'Máhtte pap(pá) lett.' (Sammallahti 2005: 309) → *Máhtes šattai báhppa*. 'Máhttéből pap lett.' (Sammallahti 2005: 111). Az essivusnak nincs külön többes száma, ezért a finnhez hasonló kongruencia nem képzelhető el. *Mánat* [NomPl] *šadde báhppan* [EssSg]. 'A fiúk papok lettek.' Ráadásul a lappban ez az egyetlen alak felel meg a finn essivusnak és translativusnak is.

3.Összegzés

3.1. Értelmező jelzős szerkezetek. A vizsgált nyelvek közül az értelmező jelzős szerkezetek a magyar nyelvben a legelterjedtebbek. Az értelmező jelző a jelzett szó után áll, ilyenkor főnévi szerepet tölt be és főnévként ragozódik. Pl.: *Add ide a könyvet, a vastagot*. A finn és az észten nyelvekben e szerkezetek helyett inkább vagy attributív jelzős szerkezeteket használnak, vagy más, hangsúlyos szerkezetet, mert az ő szemléletük szerint ez sokkal természetesebb kifejezési mód.

3.2. Predikatív szerkezetek. Összefoglalásként a következőket állapíthatjuk meg: 1) A teljes és következetes grammatikai kongruencia esetén az alany és állítmány számban, személyben és esetben egyezik. (*Pojat leikkivät. Silmät ovat siniset.*) 2) Az inkongruencia kétféleképpen magyarázható: a) logikai érvekkel: az alany és az állítmány számban különbözik. (*Yhdysvallat osallistui kokoukseen.*) b) szemantikai érvekkel: az alany és állítmányi névszó esetben különbözik. (*Kahvi on vahvaa. Tuolit ovat vahvoja.*) Az 1. és 2.

típus mindegyik vizsgált nyelvben megtalálhatók. A 2b csupán a finn nyelv sajátja.

A lehetséges típusokat az alábbi táblázatok összegzik. (A + és – jelek a tényleges előfordulást jelzik. A ? a bizonytalan előfordulást jelenti.)

igei típusok	magyar	finn	észt	lapp	angol
NomSg – Vx3Sg	+	+	+	+	
NomPl – Vx3Pl	+	+	+	+	
NomPl – Vx3Sg	+	+	– ~ +	?	
NomSg – Vx3Pl	–	–	–	+	+
PartSg – Vx3Sg	–	+	–	–	
PartPl – Vx3Sg	–	+	– ~ +	–	

névszói típusok	magyar	finn	észt	lapp	
NomSg – NomSg	+	+	+	+	
NomSg – PartSg	–	+	–	–	
NomPl – NomPl	+	(+)	+	+	
NomPl – PartPl	–	+	–	–	
NomPl – NomSg	+	+	+	+ ~ –	
NomPl – PartSg	–	+	–	–	

Irodalom

- Bencédy József–Fábián Pál–Rácz Endre–Velcsov Mártonné 1991: A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Balogh Judit et al. 2000: Magyar Grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Erelt, Mati (ed.) 2003: Estonian Language. Linguistica Uralica, Supplementary Series, Vol. 1. Estonian Academy Publishers, Tallinn.
- Erelt, Mati et al. 2000: Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Hakulinen, Auli et al. 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. = ISK
- Hakulinen, Auli–Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.

- Hegedűs Rita 2005: Magyar nyelvtan. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Karanko, Outi–Keresztes László–Kniivilä, Irmeli 1987: Finn nyelvkönyv II. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László 1995: Gyakorlati magyar nyelvtan. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen
- Keszler Borbála–Lengyel Klára 2002: Kiss magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kippasto, Anu–Nagy Judit 1995: Észtl nyelvkönyv. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- É. Kiss Katalin 1998: Mondattan. In: É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter, Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Budapest. 17–184.
- Kubínyi Kata 1998: Unkarin ja suomen adjektiivin eriävistä käytöstä adnominaalisena määritteenä. In: Specimina Fennica VII. Colloquia contrastiva V. Kaukovertailuja II. Savariae. 53–78.
- Kubínyi Kata 2001: Kongruenciatípusok a finnben és a magyarban: az esetbeli (in)kongruenciához és okaihoz. In: Specimina Fennica X. Colloquia Contrastiva VIII. Kaukovertailuja III. Savariae. 66–81.
- Kubínyi Kata 2005: Kongruenssimorfeemi, inkorporoitu pronomini, itsenäinen (pro)nomini: typologisia eroja suomen ja unkarin persoonankoodauksessa. Specimina Fennica XI. Colloquia contrastiva XIII. Kaukovertailuja IV. Savariae. 43–67.
- Kubínyi, Kata 2006: Elollisuuden/ihmistarkoitteisuuden kieliopillistumisesta Suomessa ja unkarissa. In: Specimina Fennica XII. Colloquia contrastiva XIV. Kaukovertailuja V. Savariae. 117–156.
- Lakó György 1986: Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nickel, Klaus Peter 1990: Samisk grammatikk. Samisk utdanningsråd, Universitetsforlaget, [Oslo].
- Nurk, Anu–Pusztay János 1993: Észtl–magyar kisszótár. Savaria University Press, Szombathely.
- Nielsen, Konrad 1979: Lærebok i lappisk (samisk) 1. Grammatikk (2. opplag). Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Universitetsforlaget, Oslo.
- Paltto, Kirsti 1981: Risten. Sámi Čuvggehusearvvi doaimmahusat 43. Helsset.
- Peneva, Dennica 2005: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtlben és a lappban I. (Attributív szerkezetek). In: Folia Uralica Debreceniensia 12: 87–102
- Peneva, Dennica 2006: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtlben és a lappban II. (Birtokos szerkezetek). In: Folia Uralica Debreceniensia 13: 65–78.
- Pusztay János 1994: Könyv az észtl nyelvről. Folia Estonica Tomus III. Savariae.

- Quirk, Randolph–Greenbaum Sidney 1993: A University Grammar of English, Longman.
- Rácz Endre 1991: Az egyeztetés a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó.
- Sammallahti, Pekka 2005: Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii. Davvi Girji, Kárášjohka.
- Vilkuna, Maria 2000: Suomen lauseopin perusteet. Edita, Helsinki.
- White, Leila 2001: Suomen kielioppia ulkomaalaisille. Finn Lectura. Helsinki.

**Types of agreement in Hungarian, Finnish, Estonian
and the Lapp (Saami) Languages III.
(Appositive complements and predicative constructions)**

In my previous studies, I already dealt with the various types of agreement in Hungarian and in the West Finno-Ugric languages. The aim of the present study is to compare the above-mentioned types of agreement. I deal only with simple sentences consisting of one subject and a predicate. The agreement between subject, consisting of two or more nouns and the predicate and the number agreement are not covered in this paper. Nor is 'object agreement' discussed here. A thorough and contrastive examination of these questions will be the subject of further research.

1. Appositive compliments. It would appear that in Hungarian the use of the appositive complement is more widespread than in the rest of the languages under examination. Apposition complements are preceded by their heads. In such cases, their function is similar to that of nouns and inflect as nouns. In Finnish and Estonian, instead of appositive complements, attributive constructions are used or quite often another emphatic structure is applied. In both languages they are considered a more natural way of expression.

2. Predicative constructions. The following conclusions could be drawn:

- 1) In case of full grammatical congruence, the subject agrees with the predicate in number, person and case. (*Pojat leikkivät. Silmät ovat siniset.*)
- 2) The lack of agreement could be explained in two ways: a) logical point of view: subjects, which are plural in form but singular in sense, take a singular predicate. (*Yhdysvallat osallistui kokoukseen.*); b) semantic point of view. The subject and the adjective complement differ in case. (*Kahvi on vahvaa. Tuolit ovat vahvoja.*) Types 1. and 2. (a) can be found in all four languages. Type 2. (b) is characteristic only of Finnish. The possible type combinations are

set out in a table (cf p. 99). Signs + and – refer to their actual occurrence in those languages. The ? expresses occurrence uncertainty in some of the combinations.

DENNICA PENEVA